

19. Фриндте В, Келер Т. Публичное конструирование Я в опосредованном компьютером общении [Электронный ресурс] : «Флогистон: Психология из первых рук» – веб-сайт. – Режим доступа: <http://flogiston.ru/articles/netpsy/frindte>
20. *Всемирная паутина* : Википедия [Электронный ресурс] : Википедия - свободная Интернет-энциклопедия. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Всемирная_паутина
21. *Интернет* : Википедия [Электронный ресурс] : Википедия - свободная Интернет-энциклопедия. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Internet>
22. Виртуальные личности: мифы и реальность [Электронный ресурс]: «internet.ksan.ru – Интернет навсегда!» – веб-сайт. – Режим доступа: <http://internet.ksan.ru/tom-01/2003/internet-014.shtml>
23. Виртуальная личность [Электронный ресурс]: «becmology.blogspot.com - информационный ресурс для сообщества пользователей Бэжмологии» – веб-сайт. – Режим доступа: http://becmology.blogspot.com/2011/07/1_19.html
24. Феномен игры в обществе: социально-философский анализ [Электронный ресурс] : «planetadisser.com – планета диссертаций» – веб-сайт. – Режим доступа: http://planetadisser.com/see/dis_93020.html
25. Эстетическая природа феномена игры и молодежная субкультура [Электронный ресурс] : «Utopya.spb.ru - открытая библиотека научных сборников по гуманитарным дисциплинам» – веб-сайт. – Режим доступа: http://utopiya.spb.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1238
26. Кобзева В. Самопрезентация в публичном выступлении [Электронный ресурс] : «kobzeva.ru – Тренинги для руководителей» – веб-сайт. – Режим доступа: <http://www.kobzeva.ru/art/50/>
27. Самопрезентация : Психологос [Электронный ресурс] : «psychologos.ru – энциклопедия практической психологии» – веб-сайт. – Режим доступа: <http://www.psychologos.ru/Самопрезентация>
28. Самопрезентация [Электронный ресурс] : «shkolazhizni.ru – познавательный журнал» – веб-сайт. – Режим доступа: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-5159/>
29. Запись в группе ВКонтакте: Результаты online опросов (фотоальбом) | Динамика исследования (фотоальбом) | Текст статьи Коваленко А.В. Виртуальная личность: игровые практики и самопрезентация в web [Электронный ресурс] : «Литература об Интернет | Мои публикации 2011-2012 - открытая группа ВКонтакте» – веб-сайт. – Режим доступа: http://vk.com/wall-24249423_29

В статье представлен анализ мотивационных аспектов некоторых из игровых практик в web. Виртуальная личность рассматривается как феномен, возникающий и обретающий свое существование в игре. Процесс создания виртуальной личности выступает одним из возможных путей самопрезентации в сети.

The article presents an analysis of the motivational aspects of some of the gaming practices on the web. A virtual personality is seen as a phenomenon that arises and finds its existence in the game. The process of creating a virtual personality is one of the possible ways of self-presentation in the network.

©2012 р.

О. П. Нікітіна (м. Харків)

ОПТИМІЗАЦІЯ САМОВІДНОШЕННЯ ЯК ОДНА З ОСНОВ ВИРОБЛЕННЯ КОНСТРУКТИВНОГО СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТСТВА ДО ГРОШЕЙ

Постановка проблеми. Студентський, юнацький вік – період найбільш активного розвитку моральних почуттів, становлення та стабілізації характеру, і, що важливіше, оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини та повноцінного входження у економічний простір дорослих, що проявляється у початку економічної активності. Вкрай важливим у цьому віці постає вироблення основ конструктивного ставлення до грошей, оскільки сформоване ставлення до грошей безпосередньо впливатиме на подальший професійний та життєвий шлях особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі визначення психологічних особливостей та передумов ставлення до грошей присвячені роботи Є.Бичкар, О.С.Дейнека, М.Семьонова, А.Б.Фенько, М.В.Сімків та ін. У них зазначається, що формування ставлення юнацтва до грошей відбувається під впливом зовнішніх та внутрішніх передумов. Однією із передумов, що визначає ставлення студента до грошей, є соціально-економічна та політична ситуація в країні. Осмислюючи спосіб життя сучасного студентства вчені (В.В.Ільїн, В.В.Москаленко та ін.) відмічають, що цінності юнаків, їх життєві стратегії, поведінкові моделі несуть у собі відбиток тих соціально-економічних трансформацій, які відбуваються у українському суспільстві, а також відчують вплив світового суспільства, яке йде шляхом глобалізації.

Відчутним у процесі формування ставлення студента до грошей є також і вплив моди, реклами, ЗМІ.

Окреслені зовнішні передумови формування ставлення особистості до грошей широко висвітлюються у наукових дослідженнях гуманітарного циклу, у тому числі і психологічною наукою.

Значно менше уваги дослідників приділяється внутрішнім, особистісним передумовам процесу формування ставлення до грошей. Між тим, у роботах вітчизняних та західних психологів переконливо доводиться, що ця найменш досліджена група справляє суттєвіший вплив на вищезазначений процес.

Саме психологічна наука має потужні ресурси для розкриття особистісної зумовленості ставлення студента до грошей, з'ясування даних, які можуть бути використані в процесі його оптимізації. На жаль, дослідження особистісних передумов ставлення до грошей ведуться не системно, фрагментарно, розрізнено, і часто стає проблема: який конструкт взяти за вихідний у визначенні характеристики особистості.

Безперечно у психологічній науці спостерігається все глибше проникнення у внутрішній світ студента. У дослідженнях О.О.Анікаєвої, Є.Бичкар, Є.Джонс, Дж.А.Робертс виявлено, що сучасні студенти юнацького віку надають грошам першорядне значення, схильні до прояву споживацького, а не підприємницького ставлення до них, в їх уявленнях про економічний успіх переважають показники стандартів економічного споживання (фірмовий одяг, модна модель машини тощо), проявля-

ються тенденції до надмірного витрачання грошей, навіть за умов перевищення розміру витрат над розміром прибутків тощо. Саме такі негативні, неконструктивні тенденції фінансової поведінки сучасної молоді роблять суспільно-нагальним завданням щодо сприяння їх подоланню. А останнє можна здійснити, лише відшукавши основи вироблення конструктивного ставлення студента до грошей, звернувшись до психологічного вивчення цієї проблематики. Відмічена особистісна зумовленість ставлення до грошей є простором для пошуку передумов ставлення до грошей, і, відповідно, шляхів та ресурсів корекції такого ставлення.

Одним із способів, що сприяють вирішенню проблеми може бути використання спадщини вітчизняних психологів, зокрема вчення В.М.М'ясищева про відношення, згідно з яким особистість визначається як "ансамбль відношень". І, відповідно, особистість проявляється у ставленні до себе, до інших, до світу у цілому.

Про перспективність такого методологічного підходу до аналізу проблеми ставлення особистості до грошей наголошують сучасні вчені-психологи (М.В.Сімків, О.С. Дейнека), а саме: вони розглядають ставлення до грошей як один з важливіших компонентів системи відношень особистості.

На жаль, як свідчить теоретичний огляд публікацій із зазначеної проблеми, поза увагою більшості вчених залишається дослідження самовідношення як одного з головних відношень особистості, зокрема, у контексті визначення його як передумови ставлення до грошей, і відповідно, однієї з основ вироблення конструктивного ставлення студента до грошей.

Вказані аспекти визначають соціальну і наукову значущість дослідження поставленої проблеми та, відповідно, її актуальність.

Метою данної статті є висвітлення необхідності оптимізації самовідношення при здійсненні корекції ставлення студента до грошей у процесі надання психологічної допомоги в системі вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Самовідношення не ізольоване відношення. Воно, як і будь-яке інше відношення, органічно включене у загальну систему відношень людини. Зі змістовної та функціональної точок зору воно пов'язане з особливостями відношення людини до предметного і соціального світу. Відтак, жодне з відношень людини до навколишнього світу та інших людей не обходиться без включення у ці процеси її самовідношення [8; 10].

У дослідженнях регуляторної функції самовідношення можна виокремити два взаємодоповнювальні один одного аспекти, а саме: вивчення впливу ставлення особистості до себе як до суб'єкта життєвих відношень на її поведінку і визначення самовідношення особистості як детермінанти сприйняття себе та інших людей.

Щодо першого із зазначених аспектів, то психологами відмічається, що висока самоповага особистості - неодмінна умова її максимальної активності і продуктивності в діяльності, реалізації творчого потенціалу, саморозкриття у спілкуванні [4; 9]. А отже, позитивне стійке самовідношення лежить в основі віри людини у власні здатності, пов'язується з її самостійністю, енергійністю, адекватною самооцінкою, інтернальним локусом контролю, широким спектром міжособистісних стилів взаємодії, а негативне самовідношення визначається як джерело різноманітних труднощів у спілкуванні, оскільки воно супроводжується запереченням значущості власної особистості і глибокою незадоволеністю собою [3]. Негативне, конфліктне ставлення особистості до себе пов'язане з неадаптивними, асоціальними формами поведінки.

Стосовно другого аспекту - впливу самовідношення на процеси сприйняття себе та інших людей - можна відмітити, що у механізмах самосприйняття і міжособистісного сприйняття процеси когнітивного аналізу знаходяться під впливом емоційних чинників, які здійснюють свій внесок у їх результат.

Таким чином, самовідношення включається у відношення людини до світу (духовного та матеріального), впливає на поведінку особистості, на її сприйняття інших людей. Позитивне самовідношення пов'язується з самостійністю людини, адекватною оцінкою себе, широким спектром міжособистісних стилів взаємодії з іншими людьми.

У юнацькому віці особистість нерідко опиняється перед необхідністю інтеграції взаємовиключних оцінок соціальних об'єктів у стійкі оцінки довкілля та самої себе. У цьому віці збільшується ступінь адекватності, усталеність структурних компонентів ставлення до себе, яке вже сформоване у цілому, відмічається його чутливість до зовнішніх і внутрішніх впливів [2].

Використовуючи дані сучасних досліджень, наприклад, О.О.Тихомандрицької [11], можемо стверджувати, що існує взаємозв'язок між самовідношенням особистості юнацького віку і змістом її ціннісних уявлень. Самовідношення пов'язане передусім з цінностями, які орієнтують юнаків і дівчат на соціальні досягнення (статус, престиж, соціальний успіх).

Зазначимо, що серед множини символічних значень неодмінного атрибуту життя сучасної людини (у тому числі і студентського, юнацького віку), яким є гроші, такі значення (статус, престиж, успіх, досягнення) саме і виділяються.

Дослідження О.С.Дейнеки визначає, що чим вищою є самооцінка юнака, тим менше виражене надання грошам значення «престиж», меншим виявляється «відчуття провини» з приводу витрати грошей. З низькою самооцінкою - навпаки, пов'язана тенденція до більшого обмеження себе, спроб справити враження за допомогою речей, використання грошей у якості владного засобу.

Пояснення таких даних міститься у розширеному розумінні особистості. Гроші, як і будь-які елементи соціально-культурного середовища людини, можуть вважатися її елементом, оскільки на них проєктуються установки та якості особистості. Таким чином, властивості грошей можуть бути приписані і власній особистості.

Описуючи фізичний елемент емпіричного "Я" (тобто особистість як об'єкт пізнання для самої себе), У.Джемс відзначав, що: "У всіх у нас є несвідомий потяг оберігати наші тіла, одягати їх у одяг, оздоблений прикрасами, плекати наших батьків, дружину, дітей, і відшукати собі власний куточок, у якому ми могли б жити, удосконалюючи свою домашню обстановку. Такий же інстинктивний потяг спонукає нас накопичувати статки, а придбане нами раніш майно стає в більшій чи меншій мірі близькими частинами нашої емпіричної особистості. Найбільш тісно пов'язані з нами творіння нашої кровної праці. Небагато людей не відчули б свого особистого знищення, якби витворили їхні руки та мозку..., на які покладене ціле життя, раптом були б знищені. Подібні ж почуття відчуває скнара до своїх грошей" [1, С.9].

Інший приклад - приписування особистістю собі сили грошей, вважання їх перевагою власної особистості [5].

Компульсивність у грошовій поведінці може бути пояснена тим фактом, що, асоціюючи покупки із соціальним визнанням, і, як наслідок - підвищенням власного статусу у своїх очах, особистість може навіть без глядачів починати використовувати можливість покупок як засіб для підтримання своєї позитивної самооцінки [12]. Виходячи з аналізу поведінки «компульсивних витрачальників грошей», можна визначити, що у грошах відображені їхні символічні можливості для підвищення самооцінки. В той же час, особистість з високою самооцінкою більш ретельно планує свій бюджет [13].

Як видно з короткого вищенаведеного теоретичного огляду публікацій західних та вітчизняних вчених, прояви негативного ставлення особистості до себе пов'язуються з компульсивністю у витратах, спробами вразити інших за допомогою грошей, використати гроші як владний засіб тощо для зміни ставлення інших до себе, здійснення спроби "штучно підвищити" свою самооцінку.

Висунуте нами на основі теоретичного аналізу положення про те, що самовідношення є однією з передумов ставлення студента до грошей було практично досліджене і підтвержене нами на студентській вибірці [6; 7 та ін.]. Отримані результати дали змогу зробити ряд конкретних висновків щодо особливостей взаємозв'язку ставлення до грошей та самовідношення студента.

Із проведеного кореляційного аналізу (з використанням коефіцієнта лінійної кореляції r_{xy} -Пірсона) показників вираження компонентів структури самовідношення особистості за методикою С.Р.Пантілеєва, з показниками ставлення до грошей за методикою «Опитувальник для визначення ставлення школярів до грошей» (варіант для старшокласників) (М.Ю.Семьонов, Ю.В.Мацнев) випливає, що між цими показниками існує значущий зв'язок, а саме: негативно пов'язані показники внутрішньої чесності та відображеного самовідношення - з тривогою через гроші, показники внутрішньої чесності та самокерівництва - з терапевтичною функцією грошей, показники відображеного самовідношення - з напругою через гроші; позитивно пов'язані показники тривоги та напруги через гроші - з показниками внутрішньої конфліктності та самозвинувачення, показники самоцінності та самоприйняття - з показниками терапевтичної функції грошей.

Інтерпретуючи визначені кореляційні зв'язки, вкажемо, що прояв тривоги через гроші, переживання у ситуації, коли необхідно витратити велику суму, зайвий контроль своїх фінансів, сприйняття як трагедії втрати фінансових джерел, прояв тенденції до відчуття заздрощів щодо фінансового благополуччя інших, схильність до переоцінки значущості грошей, готовність ризикувати заради їх отримання властиві студентам, які мають неадекватно занижену самооцінку, відчуватимуть внутрішні конфлікти, сумнів, незгоду з собою, готові поставити собі у провину власні невдачі, недоліки.

Разом з тим зі збільшенням тенденції поверхневого ставлення до себе, зменшується тривога щодо грошей, оцінка їх значущості, контроль своїх фінансів, готовність ризикувати чи напружуватися через гроші.

Прояв спокою та впевненості у фінансовому плані, відсутність зайвого контролю за фінансами (втрата яких не вважається трагедією), заздрощів фінансовому благополуччю інших властиві тим студентам, які очікують позитивних емоцій інших людей по відношенню до їх особистості.

Негативне ставлення до грошей, відчуття провини від їх наявності, сприйняття грошей як засобу впливу на інших (навіть до приниження), впевненість у тому, що гроші дістаються нечесною працею, схильність до порівняння людей за критерієм грошей і достатку – проявляються у тих студентів, яким властива надмірна рефлексія, яка протікає на фоні неадекватно заниженої самооцінки, та тенденція до самозвинувачення.

Уявлення про здатність викликати своїм характером, діяльністю у інших увагу, симпатію, розуміння у передбачених студентом відображених відношеннях інших людей до нього пов'язане з відчуттям нейтральних або позитивних емоцій у ставленні до грошей, відсутності почуття провини щодо володіння ними, дбайливого та раціонального їх використання, переконанні у тому, що гроші дістаються чесною працею.

Студентам з низькими показниками рефлексивності, критичності властива тенденція не звертати увагу на ціну речей, купувати їх, виходячи з нагальних потреб, не звертаючи увагу на знижки і розпродажі, з періодичним відчуттям незручності від наявності грошей. Не використовують їх як «ліки» від депресії та нудьги ті студенти, які мають стійке уявлення, що основним джерелом активності і результатів діяльності є саме вони, а не оточуючі обставини.

Зі збільшенням самоцінності та самоприйняття посилюється тенденція до частого фантазування з приводу грошей, мрій про них, оскільки вони можуть надати бажане почуття свободи. Ці студенти пишаються своїми фінансовими досягненнями, розширюють простір можливостей, використовують гроші як засіб подолання негативних емоцій. У фінансовій поведінці вони мають риси типового імпульсивного споживача, який у тому разі, якщо дізнається, що був обманутий на гроші, часто переживає.

Отже, оптимальне, адекватне ставлення юнака до себе, що проявляється у прояві самокерівництва, очікування позитивних емоцій від інших людей стосовно власної особистості, адекватної самооцінки, оптимального рівня самоцінності, самоприйняття, рефлексії та критичності взаємопов'язане з характеристиками, які відносяться до поняття "конструктивне ставлення до грошей".

Таким чином, оптимізація ставлення студента до себе у комплексі корекційно-розвивальної роботи з формування конструктивного ставлення до грошей повинна стати одним з ключових завдань.

Оптимізувати самовідношення студента можна різноманітними шляхами. Наприклад, в умовах навчальної діяльності, в умовах спеціально організованих тренінгових програм, які проводяться у рамках психологічної служби у системі вищої школи тощо.

Висновки. Вироблення засад конструктивного ставлення до грошей повинно активно здійснюватися у період активного входження особистості у економічний, професійний простір суспільства яким є юнацький, студентський вік.

Оптимальне, позитивне ставлення студента до грошей постає однією з внутрішніх передумов формування зважено-раціонального ставлення до грошей, яке включає визнання цінності грошей у житті, без переоцінювання та недооцінки, що проявляється у оптимальному рівні тривоги через гроші, реалізації терапевтичної функції грошей, пов'язується з розвитим вмінням ними керувати і заощаджувати.

Саме тому, оптимізації самовідношення студента найрізноманітнішими шляхами (у навчальній діяльності у ВНЗ, в спеціалізованих тренінгах, які проводяться у рамках психологічної служби ВНЗ тощо) повинна приділятися увага у процесі проведення розвивально-корекційної роботи у процесі сприяння формуванню у студента конструктивного ставлення до грошей.

Перспективу нашого дослідження становить розробка відповідної корекційної програми, яка може застосовуватися у роботі зі студентами у ВНЗ.

Література

1. *Джемс У. Личность / У.Джемс / Психология самосознания. Хрестоматия. - Самара: Издательский Дом "БАХ-РАХ-М", 2003. - С.7-45.*

2. Камінська О.В. Гендерні особливості формування самовідношення в юнацькому віці: дис. ... канд. псих. наук : спец. 19.00.05. «Соціальна психологія. Психологія соціальної роботи» / Камінська Ольга Володимирівна. – Київ, 2008. – 167 с.
3. Кочеткова Т.Н. Специфика видов самоотношения личности в зависимости от выраженности эмоциональных и когнитивных компонентов : диссертация ... кандидата психологических наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / Кочеткова Татьяна Николаевна. – Хабаровск, 2007. – 218 с.
4. Липкина А.И. Критичность и самооценка в учебной деятельности / Липкина А.И., Рыбак Л. А. - М.: Просвещение, 1968. -142 с.
5. Налчаджян А. А. Социально-психическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии). - Ереван: Издательство АН Армянской ССР, 1988. – 109 с.
6. Нікітіна О.П. Психологічна взаємообумовленість ставлення до грошей та самовідношення в юнацькому віці / О.П. Нікітіна // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України у 12 т. / За ред. В.О. Моляко. – Т.12. – Вип. 10. – Ч.ІІ. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. – С. 294-301.
7. Нікітіна О.П. Психологічна зумовленість особистісного відношення до грошей в системі відношень юнака / О.П. Нікітіна // Матеріали ІІ Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г.С. Костюка, 19-20 квітня 2010 р. - Т.ІІІ. - К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – С. 305-308.
8. Пантилеев С.Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система / С.Р.Пантилеев. - М.: Изд-во Моск.ун-та, 1991.-110с.
9. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К.Роджерс : Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. Е. И. Исениной. -М.: Изд. группа «Прогресс-Универс», 1994. 480 с.
10. Сарджвеладзе Н.И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой / Н.И. Сарджвеладзе. – Тбилиси : Мецниереба, 1989. – 204 с.
11. Тихомандрицкая О. А. Ценности и самоотношение на этапе юношеской социализации : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / Тихомандрицкая Ольга Алексеевна. - Москва, 2000.- 179 с.
12. Hanley A. Compulsive buying: An exploration into self-esteem and money attitudes / Alice Hanley, Mari S. Wilhelm // Journal of Economic Psychology.– March 1992. – Volume 13.– Issue 1. – P. 5–18.
13. Tang T. L. P. Attitudes toward money as related to intrinsic and extrinsic job satisfaction, stress, and work-related attitudes / T. L. P. Tang, Gilbert, P. R. // Personality and Individual Differences.– September 1995.– Volume 19.– Issue 3.–P. 327–332.

Анализируется проблема психологических особенностей отношения студенчества к деньгам как важная предпосылка оптимального вхождения молодежи в современное социокультурное пространство. Определено оптимизацию самоотношения студента как одну из ключевых задач в процессе формирования его конструктивного отношения к деньгам.

Psychological characteristics of students' attitude to money are analyzed as an important prerequisite for optimal entry of young people into the contemporary socio-cultural space. Optimization of student's self-relation is defined as one of the key tasks in the process of forming his constructive attitude to money.

©2012 р.

В. Л. Паньковець (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ В ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІЗАЦІЙ

Постановка проблеми. Поняття професійний стрес вже давно стало частиною життя сучасної людини. Водночас кожного року кількість людей, які відчують згубний вплив цього явища не змінюється. Професійний стрес став однією із значних проблем суспільного життя в кінці ХХ, початку ХХІ століття. Тому потреба розгляду цього явища має важливе значення для розвитку суспільства.

Беручи до уваги аналіз психологічних теорій стресу зупинимося на підході американського психолога Дж. Грінберга. У своїх дослідженнях присвячених проблемі стресу, він чітко визначив, що стрес є комбінацією *стресорів* (чинників, здатних потенційно викликати стресову реакцію) та *стресової реактивності* (наслідки тривалої дії стресора) [9]. Самі безпосередні наслідки деякі автори (Дж. Ердманн, Р. Шмідт та ін.) поділяють на 4 великі групи: *фізіологічні (органічні), когнітивні, емоційні та поведінкові* [3].

У сучасній психологічній науці під поняттям *стресор* розуміють будь-які зовнішні або внутрішні стимули, які викликають збудження або напруження організму [1;3;4;6]. Коли говорять про наслідки, то до *органічних* наслідків відносять зміни у функціонуванні серцево-судинної, травної, кров'яної систем. Типовими *когнітивними* наслідками впливу стресорів може бути порушення концентрації уваги, розлади пам'яті, помилки мислення. Серед *емоційних* проявів стресу найчастіше згадуються переживання страхів, тривоги, гніву та печалі. До *поведінкових* реакцій на стрес відносять такі поведінкові патерни: уникнення, заглиблення, напад, тощо [1].

У сучасних дослідженнях під поняттям **професійний стрес** (occupational stress) найчастіше розуміють негативний психічний стан, що виникає у людини і викликаний особливостями та вимогами її професійної діяльності [1; 3; 8; 9; 10; 18]. Тобто, основними стресорами для людини, яка працює виступають особливості її професійної діяльності. А наслідки згубного впливу цих особливостей проявляються у негативних змінах функціонування фізіологічної та психологічної сфер особистості.

Виходячи із даних підходів, одним із способів виявлення рівня професійного стресу можуть виступати методи вивчення функціонування фізіологічної та психологічної сфер особистості.